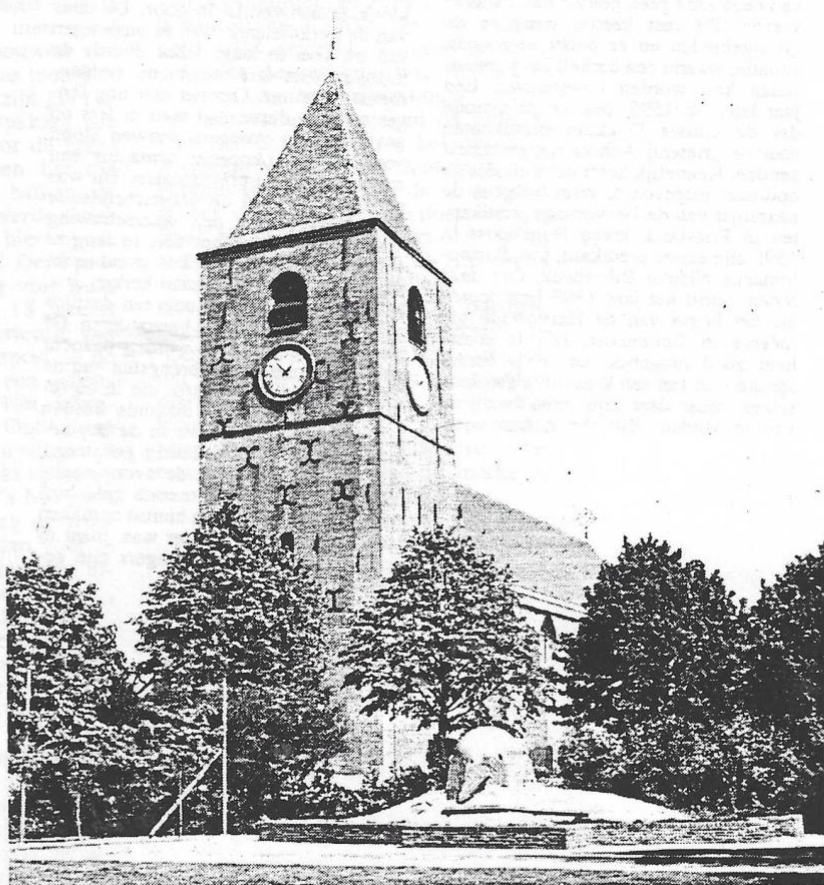

Vierhonderd jaar Nederlands Hervormde Gemeente van Buitenpost-Lutjepost

Door Dirk Wildeboer te Buitenpost
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen

BUITENPOST - Het 400-jarig bestaan in 1998 van de Nederlands Hervormde Gemeente te Buitenpost is niet alleen voor de Nederlands Hervormden, maar ook voor de Gereformeerden, de Vrijgemaakt Gereformeerden en andere kerkelijke groeperingen, die oorspronkelijk bij de Ned. Herv. kerk hoorden, een belangrijke mijlpaal in de historie. Dit jubileum, dat zal worden gevierd op 4 en 5 september a.s., geeft aanleiding om terug te kijken hoe een en ander is ontstaan en is verlopen in de loop der tijden. Een reden dus voor het doen verschijnen van deze publicatie. Momenteel wordt tevens gewerkt aan de samenstelling van een jubileumboekje.

Recente opname van de kerk en toren. De kerk is gebouwd in de 15e eeuw en na de brand in 1594 in de jaren 1611-1613 weer hersteld. Bij de restauratie in 1976 tot 1978 werd de ontsierende pleisterlaag verwijderd, maar de naam 'De alde Wite' leeft nog steeds voort in de gemeenschap van Buitenpost. Van de toren is het onderste deel ouder dan de kerk. Na een blikseminslag in 1956 ging het bovenste deel in vlammen op.

In maart 1580 vergaderde de Friese landdag. Het was met de macht van de Spanjaarden nu bijna gedaan in Friesland. De verzamelde vertegenwoordigers van grietenijen en steden besloten dat maatregelen genomen moesten worden tegen 'de groote zwaere ende menichfuldigen abuysen, dwalinge ende misbruycken' in de kerk van Rome. De Roomse eredienst werd afgeschaft en alle Roomse geestelijken werden uit hun ambt gezet. De kerkelijke bezittingen van de Katholieken werden verbeurd verklaard. De inkomsten uit deze eigendommen kwamen beschikbaar voor het onderhoud van predikant en schoolmeester. De Gereformeerde (Hervormde) eredienst was alleen toegestaan. Het houden van openbare erediens ten van Roomsen, maar ook van Dopersen en Luthersen, werd verboden. De Gereformeerde kerk werd staatskerk en dat zou tot 1795 zo blijven.

Mocht in 1580 bijna in heel Friesland de macht van de Spanjaarden zijn gebroken, dit gold nog niet voor Achtkarspelen. Groningen stond nog steeds onder het gezag van de Spanjaarden. In de grensgebieden tussen Groningen en Friesland werd in de periode van 1580 tot 1594 nog hevig gevochten tussen de Spaanse en de Staatse troepen. Inkwartiering van troepen kwam hier veelvuldig voor en de bevolking had hierdoor zwaar te lijden. Gelukkig werd uiteindelijk in 1594 de stad Groningen op de Spanjaarden veroverd en het gevolg voor Achtkarspelen was dat van deze kant geen gevaar meer was te vrezen. De rust keerde terug in de grensgebieden en er ontstond nu een situatie, waarin een kerkelijke gemeenschap kon worden opgebouwd. Een jaar later, in 1595, besloot de synode dat de classis Dokkum predikanten naar de grietenij Achtkarspelen moest zenden. Kennelijk heeft deze classis de opdracht uitgevoerd, want volgens de naamlijst van de Hervormde predikanten in Friesland, kreeg Buitenpost in 1598 zijn eerste predikant, t.w. Bartholomaeus Nicolai Billerbeek. Om deze reden wordt het jaar 1598 beschouwd als het begin van de Hervormde gemeente in Buitenpost. Het is echter heel goed mogelijk dat reeds eerder sprake was van een kerkelijke gemeenschap, maar daar zijn geen bewijzen van te vinden. Billerbeek was voor-

heen pastoor geweest van Noorder Drachten. Hij vertrok in 1611 naar Warfhuizen en overleed in 1620. Zijn naam wordt ook wel als Bilderbeek gespeld.

Kerkdiensten

De tijdstippen, waarop de torenklok moest worden geluid, zijn te vinden in 'Acte van Beroepinge' voor de schoolmeester uit het jaar 1744. Het was voorgeschreven dat voor elke kerkdienst tweemaal moest worden geluid om de gelovigen op te roepen. Op alle zondagen en dagen waarop werd gepreekt ging de torenklok om 7.30 uur al luiden. Misschien was dit voor de bewoners van de Kerkstraat in Buitenpost wel het sein om wakker te worden en zich klaar te maken voor de eerste kerkdienst. Het volgende klokluiden was om 8.30 uur en we kunnen wel aannemen dat de morgendienst ook direct na half negen begon en wel omdat in de beroepingsbrief voor de schoolmeester staat te lezen dat na afloop van het laatste klokgelui de meester moest beginnen met het voorlezen. De kerk-gangers zaten dus dan al in de banken om hiernaar te luisteren. Hoe zouden de preken in de 17e en 18e eeuw zijn geweest? Volgens de Encyclopedie van Friesland moet men zich geen te mooie voorstelling maken van deze preken. Veelal zouden ze droog en te dogmatisch zijn geweest, meer voor het verstand dan voor het gemoed. Vreemde talen werden in de preken druk geciteerd; het gewone leven klonk er nauwelijks in door. De duur van de kerkdiensten was in onze ogen van nu veel te lang. Vaak duurde de morgendienst drie uur en de middagdienst twee uur. Om het niet nog langer te laten duren had men er iets op gevonden. In vroegere eeuwen stond veelal in een koperen armatuur een zandloper op de preekstoelen. Dit was een symbool van de voortschrijdende tijd, maar tevens een waarschuwing voor de predikant om niet te lang te preken. Op te lange preken stond (ook) al een boete. In een aantal kerken, o.a. te Hogebeintum, valt nog een destijds gebruikte zandloper te bewonderen. Of de kerkdiensten druk werden bezocht weten we niet. De opbrengsten van de collecten voor de armen, die in de rekeningboeken van de diaconie werden aangeduid als 'Gaafven in de buydel' zijn per dienst nauwkeurig genoteerd. Het blijkt dat tijdens de avondmaalsdiensten verweg het meeste geld binnenkwam. We kunnen hieruit opmaken dat men dan wat royaler was, maar er zullen ook meer kerk-gangers zijn geweest.

Predikanten

De Hervormde gemeente van Buitenpost heeft een kleine veertig voorgangers gehad in vier eeuwen. De gemiddelde duur van een ambtsperiode was dus ongeveer tien jaar. Zeker één predikant werd in de kerk begraven. Dit was Gerhardus van Croddenbosch, die in 1659 is overleden. Hij was geregeld in conflict met zijn gemeenteleden en in 1655 moest de classis er zelfs aan te pas komen om te bemiddelen. Ondanks de vele ruzies, kreeg hij van zijn gemeente een grafschrift mee, waarin hij de hemel werd ingeprezen. De gemeente van Buitenpost was destijds dus niet wraakzuchtig.

Voorgangers van de Hervormde gemeente van Buitenpost vanaf 1896 waren:

- 1896-1903 ds. J. Steehouwer
- 1904-1934 ds. J.E. de Vries
- 1934-1938 ds. T. Leendertz
- 1939-1958 ds. J. de Groot
- 1951-1967 ds. J.Ph. Hilhorst
- 1967-1974 ds. R. Bijl
- 1975-1980 ds. L. Gulmans
- 1981-1989 ds. C. Vijfhuizen
- 1989- ds. M.P.P.M. Oomens

Pastorie aan de Voorstraat. Bouwjaar 1786, ingrijpend verbouwd in 1893 door timmerman Bulthuis. Voor het bouwjaar stond op dezelfde plaats ook al een pastorie, die bij de bouw van de nieuwe werd afgebroken.

De 'Pastory Huisingen'

Ook valt in de rekeningboeken van de kerkvoogdij te lezen dat men rond 1727 bezig was met het bouwen van een nieuwe pastorie. Het was toen ook al regel dat de timmerman zijn geld in termijnen kreeg. De bouwvakkers, die er aan werkten, werden door de kerkvoogdij niet vergeten. Toen het toe was aan het leggen van de balken, de meiboom kon er dus op, leverde Grietie Lieuwes een 'rinkelman bier' bij de timmerlui aan de pastorie af. Deze pastorie hield het niet zo lang vol, want bijna 60 jaar later, t.w. op 18 januari 1786 verscheen er een advertentie van de kerkvoogden van Buitenpost in de Leeuwarder Courant i.v.m. een aanbesteding. Aanbesteed werd 'Het Afbreken van de Oude, en weder Opbouwen van een Nieuwe Pastory huisinge en Schuurke. Wie gadinge maakt kome op woensdag den 18 January, 's Morgens om 10.00 uur in de Herberg de Roskam, en neeme aan op de dan voor te leezene Conditien''. De laagste inschrijver, de 'Minstaanneemende', zou het werk worden gegund.

Uit de tekst van de advertentie kon men opmaken dat de nieuwe pastorie op de plaats kwam van de oude. De kosten van het afbreken en opbouwen waren 3900 caroli gulden. Ruim 100 jaar later, in 1893, werd deze ambts-woning voor de predikant ingrijpend verbouwd voor 3618 gulden door timmerman J. Bulthuis. De kerkvoogdij zat in die tijd krap bij kas, maar gelukkig waren er zes milde gevers in de gemeente (waarvan vier met de achter-

naam 'Kuipers') voor een totaalbedrag van 2000 gulden. Er kwam een gift van diaconie van f 200,-. De rest van het geld werd geleend. Volgens de tekening van de verbouw was het de bedoeling om het voorgebouw van de pastorie op te trekken en de indeling van het achtergebouw belangrijk te wijzigen. Nu (in 1998) staat de in 1786 gebouwde pastorie aan de Voorstraat, in het centrum van het dorp, er nog fraai bij. Het is één van de weinig overgebleven woningen in Buitenpost van cultuur-historisch belang.

Het erf van de pastorie de 'pastorie-heemstede' ook wel aangeduid als 'Dominees Hiem' werd vele jaren benut voor het houden van de paardenmarkt in augustus. Van de grietenij kwam jaarlijks hiervoor een bepaalde huur binnen. Verder kunnen we in het rekeningboek lezen dat de markt op twee dagen werd gehouden.

Notulen kerkenraad

Howel de rekeningboeken van de kerkvoogdij en de diaconie al in de zeventiende eeuw begonnen, zijn de kerken-

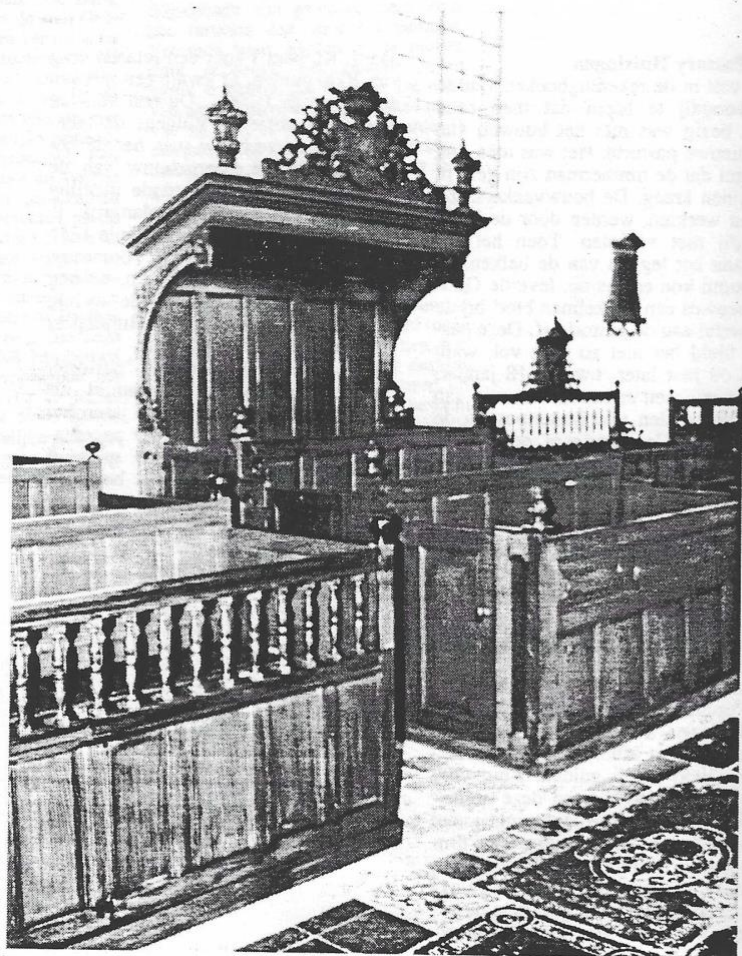
raadsverslagen van veel latere datum. De eerste notulen zijn van januari 1817. Dit notulenboek, waarmee de eerwaarde broederen van toen maar liefst 73 jaar vooruit konden, straalt een zekere eerbiedwaardigheid uit. Het is maar van een betrekkelijk klein formaat, maar heeft de dikte van een bijbel. De inkt is vaak erg verbleekt, maar een en ander valt met de nodige inspanning nog wel te lezen. In de meeste gevallen was de predikant de notulist en die hadden gewoonlijk een goede hand van schrijven.

Op het eerste blad van het boek staat geschreven: "Handelingen der eerwaarde Kerkenraad der gemeente Buitenpost en Lutjepost, volgens eene nieuwe Kerkelijke ordening, begonnen den eerste januari 1917". Het jaar daarvoor, in 1816, had koning Willem I het algemeen reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden uitgevaardigd. In deze nieuwe regeling werd waarschijnlijk voorgeschreven dat er van elke kerkenraadsvergadering een verslag moest komen. Van een dergelijk verslag was een standaard-model vastgesteld. Dit model vinden we ook vele keren in de verslagen tot ongeveer 1870 terug. Het bevatte 4 artikelen en de redactie was als volgt: "Artikel 1: De vergadering werd door den praeses met gebed geopend. Artikel 2: De akten der voorgaande vergaderingen werden gelezen en welbevonden. Artikel 3: De praeses deed omvraag naar het gedrag van de leden der gemeente of ook iemand der broederen iets aan te merken of voor te stellen had, maar geene aanmerkingen werden gemaakt. Artikel 4: De vergadering met dankzegging besloten werd". Op deze manier was het dus mogelijk om bijna driekwart eeuw met het zelfde boek te doen. Het kwam een enkele maal voor dat op de leer en de handel en wandel van de gemeenteleden iets was aan te merken.

In 1897 waren er problemen in een bepaald gezin. "De oudste zoon Folkert heeft gevochten met zijn broer Fedde, met het gevolg dat de laatste erbarmelijk toegetakeld was". De sporen waren nog een aantal dagen duidelijk zichtbaar. De familie zou in stilte worden vermaand om zich van het avondmaal te onthouden.

Ook over de bewoners van de diaconiewoningen kwamen wel eens klach-

ten binnen. Rond 1900 waren er 'kakeelen van een vrouw, genaamd Grootte Hil". Zij lag regelmatig met haar burens overhoop. De voorzitter nam op zich er heen te gaan "ten einde te vermanen tot beterschap van levenswijze". Destijds was er een discussie over de consumpties tijdens de vergaderingen. Dominee Steehouwer zei: "dat hij altijd hiertegen bezwaar had gehad". De verteringen bestonden uit koffie met toebehoren en daarna een glas wijn. Zijn grootste bezwaar was dat zulks uit de diaconiekas werd betaald. Het leek wel of men op een visite of feestavondje was, aldus de predikant. Een broeder-ouderling vond het vastgestelde bedrag hiervoor van een rijksdaalder per vergadering niet 'onbillijk maar geschikt'. Een andere broeder zei: "dat vroeger veel meer voor de consumpties werd uitgekeerd en dat het altijd de gewoonte was". Na bespreking werd besloten de situatie zo te laten. Maar er waren dus nog betere tijden geweest voor het eerwaarde college op dit gebied.

Tegenover de kansel staan zes familie- of herenbanken. Op de foto: Fraaie bank met op de luifel de wapens van de geslachten Bouricius en Van Vierssen. Op de hoeken van de luifel twee siervazen.

woonplaatsen van bruidegom en bruid vermeld. In de trouwboeken van Buitenpost vindt men soms het beroep van de bruidegom. Op de 3 zondagen voor het sluiten van het huwelijk werd het huwelijk 'geproclameerd' (afgekondigd). Op de 3e zondag, dus na de laatste afkondiging, kon er worden getrouwd. Rond 1747 werd dit in het trouwboek van Buitenpost omschreven als: "hun eerste voorstel gehat op een bepaalde datum, en de twee andere op de opvolgende dagen des Heeren". Daarna kwam de aantekening 'Bevestigd' met de trouwdatum. Van het trouwboek van Buitenpost is over een periode van 50 jaar in de 18e eeuw (1730-1780) een analyse gemaakt. Er werd een onderzoekje gepleegd voor wat betreft de woonplaatsen van de bruidegomen en bruiden. Men hoort wel eens vertellen dat verkering en trouwen met een partner uit eigen dorp valt af te raden. De jongelui kennen elkaar al vanaf de schoolbanken en alle grote en kleine zonden van beide zijden zijn in het dorp bekend.

In het tijdvak van 1730 tot 1780 trouwden in Buitenpost 296 paren, waarbij in 121 gevallen stond aangetekend dat bruid en bruidegom beiden in dit dorp woonden. Hieruit kunnen we afleiden dat iets meer dan 40% van de jongelui kozen voor een levensgezel uit eigen dorp. De belangstelling voor een partner uit een andere plaats was dus groter. Misschien is hier ook wel het spreekwoord van toepassing van "wat men van ver haalt is lekker". Deze "van ver gehaalde" andere partijen kwamen echter niet van zo heel ver. Bijna allemaal woonden ze in de omliggende plaatsen en aangrenzende gemeenten. Het kwam in genoemde periode maar in 18 gevallen voor dat men een bruid of bruidegom vond in een plaats buiten een straal van 25 kilometer van Buitenpost.

In vroegere eeuwen liepen de vrijersvoeten niet zo ver, maar dat kon ook niet anders. Tegenwoordig reizen de jongelui de hele wereld rond en dan wil er wel eens een vonk op de andere sexe overslaan. De lidmatenboeken

werden in de eerste plaats bijgehouden om te registreren wie openbare belijdenis van het geloof hadden afgelegd en daarmee lidmaat van de kerk waren geworden. In het jaar 1773 hadden weer verschillende personen belijdenis gedaan en dominee Rondaan kon dus nieuwe namen in het lidmatenboek schrijven. Voor de Grietman en zijn vrouw, die ook bij de nieuwe lidmaten waren, deed hij extra zijn best. "Op den 28 December syn op een Vrijmoedige geloofsbelijdenis. Na op de gewigtigste Stukken van onse dierbare Hervormde Geloofsleer geantwoordt te hebben, dese onse gemeente toevoegt: den Hoog Ed. Gestrenge Heere: D.B. van Haersma, Grietman over Achtkarspelen en Mevrouw M. van Haersma (geboren Wijbrand), syn gemalin". Dan komt er nog een zegen achteraan: "De Heere Volvoere verder tot Zions Welsyn hunne Eeuwige en Onsterfelijke belangen". De rest van de nieuwe kerkleden kwamen niet in aanmerking voor een zegen. Zelfs in de lidmatenboeken uit die tijd is nog het verschil in stand te merken.

Toekomst en slot

Wat zou de toekomst de Hervormden en Gereformeerden van Buitenpost brengen? Al een aantal jaren wordt de zondagse tweede kerkdeinst gezamenlijk gehouden. Daarnaast zijn er verschillende activiteiten, die samen worden georganiseerd. Landelijk is een Samen op Weg proces gaande, waardoor de Nederlands Hervormde kerk, de Gereformeerde kerken in Nederland en de Evangelische Lutherse kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, te zijner tijd één kerk zullen gaan vormen. Wanneer het uiteindelijk zal komen tot een 'Verenigde Protestantse Kerk in Nederland' (VPKN), ligt nog in de toekomst verborgen.

Bron: Archief van de Ned. Herv. Gemeente van Buitenpost-Lutjepost.

Dit was een publicatie van de Stichting Oud-Achtkarspelen.

Buitenpost, juni 1998.

Kerkeboeken

Dit zijn de doop-, trouw- en lidmatenboeken, die de voorlopers waren van de burgerlijke stand en de bevolkingsregisters. In de tijd van Napoleon werd in 1811 de burgerlijke stand ingevoerd, terwijl de eerste bevolkingsregisters van 1850 zijn. De kerkeboeken van Buitenpost beginnen bij het jaar 1645. Het was de taak van de predikant om deze boeken bij te houden. Er waren er bij met een sierlijk handschrift met prachtige krulletters, maar het waren lang niet allemaal schoonschrijvers. Het is soms maar nauwelijks te lezen wat er staat geschreven. In de doopboeken vindt men de doopdatum en in de meeste gevallen ook de geboortedatum van de dopeling met de naam van de vader. Na 1772 kwamen de Staten van Friesland met strenge regels voor het bijhouden in duplo van de kerkeboeken. Ook werd toen de reigstratie van de naam van de moeder van de dopeling verplicht gesteld. De trouwboeken in de Ned. Hervormde kerken zijn weinig uitvoerig. In de regel werden slechts de namen en

**Hervormde Gemeente
Buitenpost**

Gotisch stenen doopvont uit de periode 1450-1500. Het betreft hier een groot vont die aan de bovenkant afbeeldingen bevat van Petrus met sleutel, Paulus met zwaard, en het Godslam met kruisvlag. Verder is afgebeeld een Pelikaan, die zichzelf in de borst pikt om haar jongen te voeden met haar bloed, symbool van de zich opofferende Christus.

In de kerk hangen verschillende rouwkassen en wapenborden. Hier afgebeeld een rouwkas met de wapens van de families Acronius en Haersma. Daar onder een wapenbord ter nagedachtenis aan Fecco van Jeltinga, gestorven op 8 juli 1636.